תנ"כון tenachon

De Tora, meegelezen met de leraren van Talmoed en Midrasj en met de grote Joodse verklaarders van de Middeleeuwen tot heden

29

Samengesteld door Eli Whitlau in nauwe samenwerking met Rabbijn Yehuda Aschkenasy
Een uitgave van de B. Folkertsma Stichting voor Talmudica

Sidra Wezot haberachá

Wezot haberachá / Deut. 33:1-34:12
Jehosjoea 1:1-18
Psalm 12

Overzicht sidra Wezot haberachá
1 Inleiding tot de zegen van Mosjè 33:1-5
2 De zegen over de stammen 33:6-25
3 Slot zegening 33:26-29
4 De dood van Mosjè

Inhoud
Sidra Wezot haberachá 453
De poëzie van de Tora 454
Mosjè de man Gods 455
De lof Gods voor alles 456
Wil je de Tora? 456
Drie soorten zegen 458
Zwart vuur op wit vuur 458
De zegen van Mosjè 459
Dit is de zegen 459
De Tora als erfenis 459
Schrijven van een Torarol 460
Omhoogvliedende letters 461
Elie Wiesel over Mosjè 462
De dood van Mosjè 463
Uit de midrasj 463
Over nederigheid 464
Haftara Wezot haberachá 465
Psalm 12 466
Over waarheid 466
Studiesuggesties 468
Uit het gebedenboek 468
Het woord 'Tora' 468
Sioem 468
Gods nederigheid 468

Deut. 33:1-5 *En dit is de zegen* [wezot haberachá] *waarmee Mosjè, de man Gods, de kinderen van Israel zegende voor zijn sterven. Hij sprak:*

De Eeuwige kwam van Sinai,
en Hij straalde van S'ier tot hen,
Hij scheen van de berg Paran
en kwam uit myriaden van heiligen,
in Zijn rechterhand een wet van vuur voor hen.
Ja, Hij heeft lief de volken,
al Zijn heiligen, ze zijn in Uw hand,
Zij zijn het, temidden van Uw voeten,
uit Uw woorden draagt het heen:
'Tora heeft Mosjè ons geboden,
een erfgoed van Ja'akovs gemeenschap.'
Toen werd hij in Jesjoeroen koning,
toen de hoofden van het volk zich schaarden,
de stammen van Israel tezamen.

Daarop volgt dan de zegen over de stammen (6-25), die weer wordt afgesloten met een lofzang op de Eeuwige en op Israel als geheel (26-29). Dit stempelt de hele passage 1-29 tot één geheel.
We staan eerst stil bij de eerste vijf verzen, die we hierboven weergaven. Die weergave is voorlopig, want de verzen hebben aanleiding gegeven tot een veelheid van duidingen, die in een vertaling nooit allemaal tot hun recht kunnen komen.
Abravanel geeft een overzicht van een groot aantal verklaringen, 'en omdat ze allemaal woorden zijn van de levende God [*vgl. p. 13-15*], vermeld ik eerst de verklaringen die het meest aansluiten bij de tekst'. Hij begint met de visie van de chachamiem.

De duiding van de chachamiem

De visie van de chachamiem geeft Rasji weer in zijn commentaar. Hij geeft daarin vijf redenen waarom Israel verdient gezegend te worden. We volgen de weergave van Abravanel.
De eerste is dat God Israel bij het geven van de Tora de grote eer bewezen heeft hen tegemoet te komen, als iemand die uitgaat om zijn geliefde te ontvangen die naar hèm toekomt. Zoals er staat (Ex. 19:17): *En Mosjè leidde het volk God tegemoet.* Het woord *tegemoet* wijst erop dat ook Hij was uitgegaan om hen tegemoet te treden. En daarom staat [*in onze tekst*]: *De Eeuwige kwam van*

B. Folkertsma Stichting voor Talmudica Burgemeester Lambooylaan 18 1217 LD Hilversum Telefoon (035) 219406

Sinai. En Hij kwam hen als eerste tegemoet om hen op te wekken en te bewegen de Tora te ontvangen, zoals er staat (Ex. 19:4): *Jullie hebt zelf gezien wat Ik Egypte heb gedaan* enz. *En nu, als jullie luisteren naar Mijn stem,* enz. Waarop het volk antwoordde (Ex. 19:8): *En het hele volk antwoordde: alles wat de Eeuwige spreekt zullen we doen.*

De tweede reden waarom Israel de zegen verdient, is dat God [*volgens de traditie, zie p. 456*] eerst de kinderen van Jismaël en Esav de Tora heeft aangeboden. Ook zij waren immers afstammelingen van Awraham. Zij wilden haar echter niet ontvangen. Daarna kwam Hij naar Israel, dat de Tora wèl wilde ontvangen. En daarom staat er: *en Hij straalde van S'ier* [het land van Esav] *tot hen* [dus tot Israel], *Hij scheen van de berg Paran* [het land van Jisjmaël; vgl. Gen. 21:21].

En dan staat er: *en kwam uit myriaden van heiligen.* Dat wil zeggen dat Hij een deel van de myriaden dienstengelen met zich meebracht, zoals er staat (Ps. 68:18): *Gods ruiterij zijn myriaden, dubbele duizendtallen. Mijn Heer is onder hen, een Sinai in heiligheid.* Ter ere van Israel komt Hij hen aldus tegemoet. *In Zijn rechterhand een wet van vuur voor hen*: de andere volken wilden de Tora niet ontvangen omdat ze *een wet van vuur* is, en hen verbranden zou met het vuur van de mistwot. Maar Israel wilde haar ontvangen, ook al is ze *een wet van vuur.*

De derde reden voor de zegen over Israel is wegens de voorvaderen, wier rechtschapenheid ook hun nazaten wordt toegerekend. Daarop slaat de volgende zin: *Ja, Hij heeft lief de volken, al Zijn heiligen, ze zijn in Uw hand.* Niet alleen dat de Heilige Hij zij gezegend Israel en zijn stammen liefheeft – die hier 'volken' worden genoemd, zoals er staat (Deut. 33:19): *ze roepen volken naar de berg* – heeft Hij in het bijzonder de heiligen lief, in de eerste plaats de voorvaderen (bBava batra 8a).

De vierde reden voor de zegen is dat Israel zich verzamelde aan de voet van de berg om de Tora te ontvangen. Vandaar *zij zijn het, temidden van Uw voeten* [*Hebr.* toeko *wordt in verband gebracht met* toch = *temidden. Aan de voet van de berg zit het volk als het ware tussen de voeten Gods*].

Uit Uw woorden draagt het heen wil zeggen dat ze op Sinai de Tien Woorden hoorden. Maar bovendien zeiden ze *'Tora heeft Mosjè ons geboden'*. Ze verklaarden immers *we zullen doen en we zullen horen* (Ex. 24:7; vgl. p. 202) en dat slaat op de Tora. *'Een erfgoed van Ja'akovs gemeenschap'* wil zeggen: ook de overige woorden die we via Mosjè horen zullen ons een eeuwig erfdeel zijn voor al onze nakomelingen: *Ja'akovs gemeenschap* (vgl. p. 459).

De vijfde reden voor de zegen is dat de Eeuwige koning over Israel is omdat ze juist en rechtschapen handelden en zich gedragen hebben als een eenheid.

De duiding van Ibn Ezra en Ramban

Vervolgens bespreekt Abravanel de visies van Ramban en Ibn Ezra, die hij als één verklaring ziet.

En dit is de zegen verwijst naar de zegen die Ja'akov profetisch uitsprak over zijn kinderen (Gen. 49:28): En dit *is* dan die zegen, die werkelijkheid geworden is sinds Israel de Tora aanvaardde. *De*

De poëzie van de Tora

Vooral in de poëtische passages van de Tora, zoals Ha'azinoe en de eerste vijf verzen van onze sidra, is het aantal mogelijke duidingen groter dan ooit. Poëzie is niet 'lineair', bestaat niet uit een opeenvolging van beweringen die 'logisch' op elkaar volgen, zoals in proza. Proza is 'ééndimensionaal'. Het vertoont als het goed is een logische lijn of een 'draad' die men moet vasthouden om het argument te kunnen volgen. Proza is 'discursief', beoogt een 'discours', een redenering. Poëzie is daarentegen 'evocatief'. Met allerlei ideeën en beelden roept ze een gevoelservaring op die zelf om zo te zeggen 'voorbij de woorden' is. Het heeft alle zin zich die verschillende aspecten en hun samenhang bewust te maken. Maar dan altijd in samenhang met de totale ervaring en ter verrijking daarvan.

Omdat de ervaring van Gods Woord (de Tora) te groot is om ooit door één proza-verklaring te worden gedekt, zal zij zeker altijd 'voorbij de woorden' blijven. In die zin is de hele Tora 'poëzie' en niet alleen de zogenaamde poëtische passages. Zichier hoe Rabbi Naftali Tswi Jehoeda Berlin (naar zijn initialen de 'Natsiev') het zegt in de inleiding tot zijn commentaar *Ha'amek davar*:

In bNedariem 38a wordt gezegd dat 'het lied' in Deut. 31:19 slaat op de hele Tora [*en dus niet alleen op het lied Ha'azinoe*]. Maar de hele Tora is toch niet als poëzie geschreven?! Wat de Talmoed bedoelt is dat de Tora de kenmerken draagt van poëzie. Iedereen kent het verschil tussen proza en poëzie. In poëzie wordt het onderwerp niet zo eenduidig weergegeven als in proza. Daarom vergt poëzie allerlei kanttekeningen waarin men nagaat wat naar wat verwijzen kan. En dat geldt ook voor de Tora: achter de zogenaamde 'eenvoudige betekenis' schuilen tal van andere betekenissen en geheimen, die door het meerduidige woordgebruik worden gesuggereerd.

Eeuwige kwam van Sinai, wil zeggen dat sinds [*vanaf het moment waarop*] Israel op Sinai de Tora aanvaardde, God tot Zijn volk kwam om erover te waken. Van dat moment af kwam Zijn Woord tot Mosjè, steeds wanneer hij dat wilde. En van dat moment af woonde Hij temidden van hen en ging Hij niet meer van ze weg.
. . . en Hij straalde van S'ier tot hen, Hij scheen van de berg Paran: Nadat ze op hun eerste reis van Sinai waren weggetrokken verwijlde de wolk in de woestijn Paran. Vandaar stuurden ze de verspieders [*vgl. Num. 12:16 en 13:1*]. Daarop dwaalde het volk rond en kwam het Woord Gods pas weer tot ze toen ze na veertig jaar aan het gebergte Se'ier kwamen. Toen waren de jaren van hun rouw vervuld en kwam de profetie weer over Mosjè zoals in het begin. Vandaar *en Hij straalde van S'ier tot hen* want daar kwam het licht van de profetie en de verzoening tot hen.En *Hij scheen van de berg Paran*: in de woestijn Paran kwam God desondanks zien wat ze in deze verschrikkelijke woestijn van node hadden. Zoals er staat (Job 10:3) *over de raad van de bozen hebt ge geschenen.*
En kwam uit myriaden van heiligen, in Zijn rechterhand een wet van vuur voor hen. Dit wil zeggen dat de glorie en het licht tot Israel kwam via de engelen die met Hem meekwamen (vandaar *uit myriaden van engelen*), maar dat de Tora niet van hen komt, doch uitsluitend van de Heilige Hij zij gezegend, zonder enige tussenkomst. Vandaar *in Zijn rechterhand een wet van vuur voor hen.*
Ja, Hij heeft lief de volken, al Zijn heiligen, ze zijn in Uw hand, begrijpt Ramban als *Hij verbergt alle volken,* dwz. de Eeuwige verbergt, in de zin van 'behoedt' alle volken – de stammen van Israel – waaronder Zijn heiligen, onder de schaduw van Zijn vleugels en Zijn handen. Het woord *choveev,* meestal vertaald als 'liefhebbend', herleidt Ramban terug op het Aramees, waar het 'verbergen' betekent. Als bewijsplaats verwijst hij naar Job 31:33, waar *choebi* volgens Rasji als 'in Mijn verborgenheid' gelezen moet worden.
Zij zijn het, temidden van Uw voeten wil zeggen dat Israel in de woestijn 'tussen Zijn voeten' was. Ze gingen immers op Zijn bevel en vreesden geen honger, dorst of slangen.
Uit Uw woorden draagt het heen wil zeggen dat Israel steeds uit de woorden Gods leest en ze in de mond meedraagt en ze overdenkt.
'Tora heeft Mosjè ons geboden, een erfdeel van Ja'akovs gemeenschap' houdt in dat de Tora ons steeds een erfgoed zal blijven en dat in alle geslachten de Tora van Mosjè hooggehouden worden zal.
'Ons' slaat dus op alle generaties. *Toen werd hij in Jesjoeroen koning,* slaat volgens de meeste verklaarders, zo ook Ramban en Ibn Ezra, op God. Er zijn echter ook agadot [*bijv. Wajikra R. 32, 2*] die het vers op Mosjè laten slaan. die immers het onderwerp is van de vorige zin: Mosjè heeft ons de Tora geboden en werd daardoor in Jesjoeroen koning over ons en over *de stammen van Israel tezamen.* De agada bewijst hiermee eer aan Gods gezondene.

De visie van Ralbag

De derde verklaring die Abravanel vermeldt is die van Ralbag. Voor deze verklaarder verdient Israel de zegen om de nauwe band die het met God onderhoudt. Die blijkt uit het feit dat Hij hen verlichtte op Sinai; en ook toen ze de bergen van Se'ier en Paran overtrokken

Mosjè de man Gods

Deut. 33:1 *En dit is de zegen waarmee Mosjè, de man Gods, de kinderen Israels zegende. . .*
'Mosjè mocht niet in het land komen. En dat is merkwaardig. Want het waren de kinderen Israels die zondigden en er de oorzaak van waren dat Mosjè zondigde, zoals hij zei (Deut. 3:26): *God keerde zich boos tegen mij omwille van jullie.*
Maar zij kwamen wél in het land terwijl hij buiten moest blijven. Het had dus voor de hand gelegen als Mosjè wrok tegen ze gekoesterd had, maar in plaats daarvan zegende Hij ze. Dat wijst erop wat een trouwe herder hij was, die zijn eigen noden liet wijken voor die van Israel. En het wijst op zijn heiligheid. Daarom wordt hij hier *man Gods* genoemd, zoals hij in de hele Tora nog niet genoemd is. Net als God gaat hij voorbij aan de overtreding. Wanneer het oordeel over hem wordt uitgesproken dat hij het volk niet het land mag binnenbrengen (Num. 20:12), volgt meteen (20:14): *en toen zond Mosjè boodschappers.* Om zijn grootheid en heiligheid te onderstrepen, dat hij desondanks bleef waken voor de noden van Israel. Zo ook hier' (*Tseror hamor*).

'Man Gods: dat leert dat hij zegende en dat God de zegen gestand deed. Zo zegt David (2Sam. 23:3): *De rechtvaardige is een heerser in de vreze Gods.* Dat wil zeggen dat de rechtvaardigen heersen over de werken Gods. Hij vonnist de wereld, en zij maken het vonnis ongedaan. Mosjè maakte de dag tot nacht en Jehosjoea de nacht tot dag. Sjmoël maakte de zomer tot winter en Eliahoe de winter tot zomer. Mosjè maakte de zee droog en Elisja liet de rivier vollopen. God doet de doden herleven en ook Eliahoe en Elisja deden doden herleven. God maakt het bittere zoet en zo deden ook zij. Vandaar dat de profeten *Godsman* worden genoemd. En Mosjè was de eerste der profeten' (Midrasj hagadol).

straalde de zon van gerechtigheid en genezing over hen. De oorzaak van deze liefde Gods zoekt Ralbag in de zin *en kwam uit myriaden van heiligen,* die hij leest als 'en kwam omwille van de myriaden heiligen'. God liet van Se'ier en van Paran de gave van Zijn profetie over hen schijnen, *omdat* ze heiligen waren voor de Eeuwige. *Zij* waren de myriaden heiligen en waard om de Tora te ontvangen. En dáárom mochten ze het vuur zien, van waaruit ze de Tora gegeven werd. Vandaar *in Zijn rechterhand een wet van vuur voor hen.* En Hij had ze lief, ook toen ze zich op Sinai uit ontzag voor Hem verborgen (Ex. 20:18): *En ze zeiden tot Mosjè: spreek jij met ons, en we zullen horen. Maar laat God niet met ons spreken, opdat we niet sterven.* De volgende zin: *Ja, Hij heeft lief de volken, al Zijn heiligen, ze zijn in Uw hand,* begrijpt Ralbag dan ook als: *Ja, Hij heeft lief de volken* [de stammen van Israel]: *al Zijn heiligen,* en de wijzen, die zich toen niet verborgen hebben, die blijven altijd *in Zijn hand.* En zij die zich wél verborgen hebben *zijn temidden van Uw voeten.* Dat wil zeggen: ze hebben zichzelf aan Zijn voeten geworpen door tot Mosjè te zeggen *spreek jij met ons, en we zullen horen.* En daarop slaat dan *uit Uw woorden dragen ze heen: 'Tora heeft Mosjè ons geboden'.*

De visie van Abravanel

Abravanel begint met twee redenen waarom Mosjè aan het eind van zijn leven het volk zegenen wil. De eerste is dat hij Israel zo vaak om hun tekorten heeft vermaand en met vreselijke rampen heeft bedreigd, zoals in Deut. 28:15-68, 29:18-28 en in het lied Ha'azinoe, dat hij nu voorkomen wil dat het volk aan zichzelf gaat wanhopen. Vandaar dat hij het als tegenwicht wil troosten en zegenen.

De tweede reden is dat wijzen in de loop van hun leven meer en meer afstand doen van het materiële en aan het eind van hun leven het hoogste geestelijke niveau bereiken. Vandaar dat de chachamiem uit de Talmoed juist op hun sterfbed hun wijsheid en de geheimen van de Tora onthullen. Zo zei Rabbi Eliëzer tot zijn leerlingen die hem op zijn sterfbed kwamen bezoeken: Waarom zijn jullie gekomen? Ze antwoordden: Om Tora te leren. Daarop verklaarde hij al hun problemen (bSanhedrin 68a). Daarom zegende Mosjè het volk nog vóór zijn ziel zich van zijn lichaam ging scheiden, en hij zich van de wereld had losgemaakt en het dichtst bij zijn Schepper was gekomen.

Vervolgens bespreekt Abravanel vier redenen waarom Mosjè het volk de zegen waard achtte. De eerste is de liefde die God hen van oudsher betoond heeft. Die liefde dateert niet van Sinai, zoals er staat *De Eeuwige kwam van Sinai* maar al van Se'ier straalde Hij tot hen toen Hij Esav en Ja'akov scheidde en hem de berg Se'ier gaf (Gen. 33:16). Al op dat moment had God besloten uit Ja'akov Zijn volk te maken (vgl. ook Malachi 1:2). Deze keuze ging echter nóg verder terug in de tijd: namelijk toen op last van God Jisjmaël van Jitschak werd gescheiden. God zei toen tot Awraham (Gen. 21:12): *In alles wat Sara je zal zeggen moet je luisteren naar haar stem. Want via Jitschak zal je nakroost worden genoemd.* En aan Jisjmaël gaf Hij Paran. Hij straalde vanuit Se'ier en Paran ook over Esav en Jisjmaël, maar vanuit Sinai het meest over Israel. Want tot hen

De lof Gods voor alles

Deut. 33:2 *En hij zei: De Eeuwige kwam van Sinai, en Hij straalde van Se'ier* enz.

'De Schrift laat zien hoe Mosjè pas begon met de lof over Israel, nadát hij de Plaats had geloofd. Zoals ook een redenaar die op het podium staat en is gehuurd om iemands lof te zingen, eerst de lof zingt van de koning en pas daarna toekomt aan de lof voor de betrokkene. Zo begon ook Mosjè met de lof op God: *De Eeuwige kwam van Sinai* en *Hij werd in Jesjoeroen koning.* En na de lof op Israel besluit hij weer met de lof Gods (Deut. 33:26): *Geen God als deze, Jesjoeroen'* (Sifré 343).

Wil je de Tora?

De Eeuwige kwam van Sinai, enz.

'Toen de Heilige Hij zij gezegend Zich openbaarde om Israel de Tora te geven, openbaarde Hij zich niet alleen aan Israel, maar aan alle volken. Eerst ging Hij naar de kinderen van Esav en vroeg hun: Aanvaarden jullie de Tora? Ze antwoordden: Wat staat er in? Hij zei (Ex. 20:13): *Je moet niet moorden.* Ze zeiden: dat is juist heel het wezen van deze mannen, en ook hun voorvader [*Esav*] is een moordenaar, zoals er staat [Gen. 27:40]: *Van je zwaard zal je leven.* Daarop ging Hij naar de kinderen van Ammon en Moav. Hij vroeg hun: Aanvaarden jullie de Tora? Ze vroegen: Wat staat erin? Hij antwoordde (Ex. 20:13): *Begeef je niet in verboden sexuele relaties.* Ze zeiden: Dat is juist hun wezen, zoals er staat (Gen. 19:36): *De twee dochters van Lot werden zwanger van hun vader.* Daarop ging Hij naar de kinderen van Jisjmaël. Hij vroeg ze: Aanvaarden jullie de Tora? Ze vroegen: Wat staat erin? Hij antwoordde (Ex. 20:13): *Je moet niet stelen.* Ze zeiden: Dat is juist hun hele wezen, want hun voorvader was al een rover, zoals er staat (Gen. 16:12): *Hij zal een mens als een wilde ezel zijn, zijn hand tegen allen.* En zo deed Hij met alle volken. Alle volken vroeg Hij: Aanvaarden jullie de Tora? Er

kwam hij *uit myriaden van heiligen, in Zijn rechterhand een wet van vuur voor hen.* Een wet van vuur, omdat hij een verterend vuur is voor de Goddelozen en een rechtvaardige levensordening voor de rechtvaardigen van hart. In Sifré halen de chachamiem allerlei gelijkenissen aan die de Tora met vuur vergelijken. Bijvoorbeeld: zoals het vuur uit de hemel komt, zo komt ook de Tora uit de hemel en is ook zij van Goddelijke oorsprong. Op Sinai is ze bovendien uit vuur gegeven [*vgl. Ex. 20:15*]. Zoals het vuur iemand brandt die dichtbij komt, maar verkilt die veraf blijft, zo ook de Tora. De Tora staat voor Gods levenbrengende warmte in het hart van de rechtvaardigen: *het werd in mijn hart als een brandend vuur* (Jer. 20:9). Wie er ver van blijft verkilt. Maar wie er te dichtbij komt – dwz. probeert Gods geheim te doorgronden, zal zich branden.

Op de tweede reden om het volk te zegenen zinspeelt Mosjè met de woorden *Ja, Hij heeft lief de volken, al Zijn heiligen, ze zijn in Uw hand.* Volgens Abravanel slaat de eerste zinshelft op de overige volken: God heeft immers al zijn schepselen lief. Maar Israel zijn Zijn heiligen die Hij in het bijzonder in Zijn hand houdt. Die andere volken zijn *temidden van Uw voeten*: Hij heeft ze geschapen. Maar Israel houdt Hij in Zijn hand, geeft Hij Zijn bijzondere leiding. Deze duiding vraagt natuurlijk een andere vertaling dan de vertaling die wij opperden.

De derde reden ligt in de gave van de profetie die Israel kenmerkt, zoals er staat (Ex. 33:15): *Is het niet zo dat wij – ik en Uw volk – onderscheiden zijn van alle volkeren?* Vandaar: *uit Uw woorden draagt het heen,* dwz. 'het profeteert op grond van Uw woorden'. Dat leidt echter niet tot verdraaiing van Gods woorden, want de openbaring Gods blijft er de basis voor. Altijd blijven ze beseffen: *'Tora heeft Mosjè ons geboden, een erfgoed van Ja'akovs gemeenschap.'* Zo zegt het ook de laatste der profeten (Mal. 3:22; soms 4:4): *Gedenk de Tora van Mosjè.*

Zij zijn het, temidden van Uw voeten kan ook worden begrepen als 'geslagen bij het volgen van U': Hoewel God het volk om zijn ontrouw overgeeft aan de volken die het slaan, blijven ze Zijn woorden heendragen en blijven ze zeggen: *'Tora heeft Mosjè ons geboden, een erfgoed van Ja'akovs gemeenschap.'*

De vierde reden voor de zegen is dat God Israel tot Zijn koninkrijk heeft willen maken: *Toen werd hij in Jesjoeroen koning, toen* – bij het geven van de Tora– *de hoofden van het volk zich schaarden, de stammen van Israel tezamen.*

Samson Rafael Hirsch

We sluiten dit hoofdstuk af met een gezichtspunt van S. R. Hirsch. De belofte aan Awraham had vervuld kunnen worden met Jisjmaël en Esav. Maar toen Paran zich uit Jisjmaël ontwikkelde en later Se'ier uit Esav, bleek dat de verwerkelijking van Gods plan moest wachten op een latere generatie, tot uiteindelijk Israel de Tora aanvaardde en een opening gaf voor de glorie Gods op aarde. Met de verwerping van Jisjmaël begon het licht over Israel te dagen: vandaar *scheen.* Met de verwerping van Esav begon het licht al zichtbaar te worden. Vandaar *straalde.* Met het geven van de Tora op Sinai bereikte Gods licht voor Israel zijn hoogtepunt; vandaar *kwam.*

staat immers (Ps. 138:4): *Alle koningen der aarde zullen U, Eeuwige, loven, want ze hebben het spreken van Uw mond gehoord.* Daaruit blijkt dat ze Zijn Woord hebben gehoord. En er staat ook (Micha 5:14): *Ik zal in toorn en grimmigheid wraak oefenen aan de volken die niet hebben gehoord.* Want niet alleen hebben ze niet geluisterd, maar zelfs de zeven geboden die de kinderen van Noach op zich hebben genomen hebben ze niet weten te houden. Toen nu de Eeuwige Hij zij gezegend dat zag, gaf Hij de geboden aan Israel. En daarom staat er: *De Eeuwige kwam van Sinai nadat Hij geschenen had van Se'ier'* (Sifré 343).

Uit de woorden dat de Eeuwige ook geschenen heeft over Se'ier (Esav) en Paran (Jisjmaël; vgl. p. 453/4) maakt de midrasj op dat God eerst hun de Tora heeft aangeboden. Deze gedachte wordt uitgewerkt aan de hand van passages uit de Tora. Niet alleen Esav en Jisjmaël zouden de Tora hebben geweigerd, maar ook alle andere volken. Ze zullen de consequenties daarvan moeten dragen, maar eens zal er een tijd komen waarop ook zij de Eeuwige zullen erkennen. De midrasj wil ermee te kennen geven dat de Tora voor alle volken bestemd is, en dat ze haar uiteindelijk ook zullen aanvaarden. Immers: alle koningen der aarde, die Gods Woord hebben afgewezen, zullen Hem tenslotte loven. Israel bidt daarvoor elke dag in het Alénoe-gebed: *Dat alle bewoners der aarde mogen erkennen en beseffen dat voor U elke knie zich buigen moet en elke tong U trouw moet zweren; [–] en dat allen Uw koninkrijk zullen aanvaarden. [–] Want dan zal de Eeuwige Koning zijn over heel de aarde, zoals staat in Uw Tora* (Ex. 15:18): *'De Eeuwige regeert in alle eeuwigheid'* en (Zech. 14:9): *Dan zal de Eeuwige Koning zijn over heel de aarde. Op die dag zal Hij één zijn en zal Zijn Naam één zijn.*

Drie soorten zegen

Het tweede deel van onze sidra behelst de zegen over elk van de stammen van Israel. Op deze bladzijde bespreken we eerst het begrip zegen in het algemeen. Volgens Abravanel, die we hier weer volgen, is het woord 'zegen' een relatiebegrip: God kan de mens zegenen, de mens kan God zegenen en de mensen kunnen elkaar onderling zegenen.
De zegen van de Schepper over Zijn schepselen betreft de overvloed van weldaden die Hij over ze uitstort. Zo in Ex. 23:25: *En dienen jullie de Eeuwige jullie God, dan zal Hij zegenen jullie brood en jullie water, en zal Ik ziekten verwijderen uit jullie midden.* En in Gen. 1:28: *En God zegende hen en God zei tot hen: wees vruchtbaar en vermeerder je en vul de aarde* enz. [waarmee gezegd wordt dat hij ze zegende met het vermogen tot vruchtbaarheid]. Zo ook in Spr. 10:22: *De zegen van de Eeuwige verrijkt,* want in Zijn zegen ligt de waarachtige rijkdom.
De zegen van de schepselen tot hun Schepper is van andere aard. Daar gaat het om de erkenning en de dankbaarheid en de lofprijzing om al Zijn overvloed. Zo zegt koning David (Ps. 34:2): *Zegenen wil ik de Eeuwige op elke tijd, steeds is Zijn lofzang in mijn mond.* Het woord zegen is nu een synoniem voor lofprijzing. In deze zin zegenen we de Eeuwige ook wanneer we zeggen: 'Zegent de Eeuwige, de Gezegende' [*wie voor de Tora geroepen wordt wekt de aanwezigen met die woorden op. Zie Dasberg-sidoer p. 146*]. Dat wil dus in wezen zeggen: Looft en verheerlijkt de Eeuwige, want alleen Hem komt lof en verheerlijking toe.
Van weer-andere aard is de zegen waarmee mensen elkaar onderling zegenen. Daarbij is noch sprake van het uitstorten van weldaden over de ander, noch van een lofprijzing. In dit geval gaat het om een gebed tot de Eeuwige, dat Hij Zijn goedheid en overvloed over de ander mag laten komen. Van deze aard is de zegen uit Num. 6:22-27: *Zo moeten jullie de kinderen Israels zegenen: zeg tot hen.* Dat 'zeg tot hen' houdt in dat Aharon en zijn zoons voor hen moeten bidden door te zeggen: *Moge de Eeuwige je zegenen en behoeden, moge de Eeuwige Zijn Aangezicht over je doen lichten en je gunstig gezind zijn, moge de Eeuwige Zijn Aangezicht naar je toewenden en je stellen in vrede.* Het gaat hier nadrukkelijk niet om een zegen die gegeven wordt in naam van God, maar om een gebed. Daarom staat er *zeg tot hen.* En wordt niets gegeven, alleen in gebed gezegd. Dat blijkt uit het vervolg: *en zij* [de priesters] *zullen Mijn Naam doen rusten op de kinderen Israels, en dan zal Ik ze zegenen,* namelijk met Mijn overvloed, die de werkelijke zegen is. Daarom zegenden de profeten alleen diegenen die Gods zegen waard waren, en waarvan het Gods wil was dat ze hen zouden zegenen. De betrokkenen werden ermee voorbereid om de zegen Gods te ontvangen. Daarom legden degenen die zegenden ook de handen op het hoofd van hen die ze zegenden: om ze voor te bereiden en bij te staan en hen te vertellen wat hun in de toekomst te wachten stond. En van deze aard is de zegen waarmee Mosjè in onze sidra de stammen zegent. [*Vgl. ook p. 392.*]

Zwart vuur op wit vuur
Deut. 33:2 *In Zijn rechterhand een wet van vuur voor hen.*
Rasji: 'De Tora, die ooit voor Hem geschreven stond, zwart vuur op wit vuur, gaf Hij hen op de tafelen, geschreven door Zijn hand.' De Tora die bij God is, is geschreven in vuur. Mosjè ontving haar gegraveerd in steen. Vandaar wordt zij van generatie op generatie geschreven met zwarte letters op wit perkament. Maar nog altijd gloeit er het vuur in, het element dat de schepping verwarmt, in stand houdt en zin verleent. De *Zohar* beschrijft de zwarte letters als heilig zwart vuur, en het wit rondom de letters als heilig wit vuur. Volgens de mystici is het witte vuur niet alleen heilig, maar zelfs heiliger dan het zwarte vuur van de letters. Waarmee ze bedoelen dat de marges en het wit tussen de regels, de woorden en de letters, heiliger zijn dan de bijbelse verhalen, de uitspraken Gods en de Tien Woorden, al datgene wat er staat geschreven. Het witte vuur, zeggen ze, vertegenwoordigt iets dat nog dieper steekt: het hart en de ziel van het Joodzijn, de emotionele verbondenheid met een volk, een geschiedenis en een cultuur die terugziet op een stralend verleden, en uitziet naar een bevrijdende toekomst. Het domein van de Joodse ziel – het witte vuur – acht de *Zohar* nog belangrijker dan zelfs de geboden. De Tora, die het Joodse volk eeuwig leven belooft, is immers veel meer dan dat. Ze is de gedeelde liefde tussen God en Zijn volk, de vreugde om de droom en haar realisatie, de huiver om betrokkenheid en martelaarschap, de diepste zelfvervulling en zelfverloochening die voortkomt uit het deel zijn van een alles overstijgende eenheid. Dit alles ligt in de witte ruimten rond de letters, in het witte vuur, een heiligdom die zelfs de woorden van Tora te boven gaat. (Naar S. Riskin, *The Jerusalem Post,* weekend. 28/9/'91.)

De zegen van Mosjè

Op deze bladzijden willen we de overeenkomsten en verschillen bezien tussen de zegen van Mosjè waarmee het boek Devariem besluit, en de zegen van Ja'akov waarmee het boek Bereesjiet besluit (*Tenachon* 9, p. 145). In beide gevallen gaat het om woorden van afscheid.

Een verschil dat al dadelijk opvalt is dit: Terwijl de zegen van Ja'akov gericht is tot zijn zoons, als individuele personen, geldt in onze sidra de zegen een volk dat in het legerkamp geordend is naar stammen. Dit verschil komt het duidelijkst tot uiting wanneer we kijken naar de zegen over Levi in beide parasjiot. Ja'akov zegt: *Sjim'on en Levi zijn broeders, wapens van geweld zijn hun verworvenheden. In hun raad kome nimmer mijn ziel, met hun samenkomsten verenige zich niet mijn eer. Want in hun woede doodden ze mensen, in hun moedwil verlamden ze stieren. Vervloekt zij hun woede die zo heftig is, en hun toorn die zo hard is. Ik verdeel hen onder Ja'akov en verstrooi hen onder Israel.* Harde woorden van verwijt, waarmee een vader een diepe scheiding aanbrengt tussen hem en zijn zoons. Heel anders de woorden van Mosjè. Geen enkele herinnering meer aan enige overtreding, alleen een dichterlijke samenvatting van de verheven taak van Levi: het verhelderen van de toekomst door de *toemiem* en de *oeriem* [vgl. p. 209], het richten en onderrichten van het volk en het brengen van offers in het heiligdom, gevolgd door een bede om zegen over de stam: *Over Levi zei hij: Uw oeriem en Uw toemiem zijn voor de man van Uw chesed, die Ge getoetst hebt door toetsing, met wie Ge getwist hebt bij de Twistwateren. Die van zijn vader en moeder zegt: Ik heb ze niet gezien, die zijn broeders niet erkende, die van zijn zoons niet weten wilde* [dwz. volstrekt onpartijdig is]. *Zij hebben Uw belofte behoed en nu waken ze over Uw Verbond. Ze leren Uw wetten aan Ja'akov en Uw leringen aan Israel, ze brengen reukwerk voor Uw neus en brandoffers op Uw altaar. Moge de Eeuwige zijn kracht zegenen en behagen hebben aan het werk van zijn handen, verbrijzelen de lendenen van zijn tegenstrevers, zodat zijn haters niet weer opstaan.*

Dit contrast tussen de zegen van Ja'akov en de zegen van Mosjè begrijpt Sifré via de gelijkenis van het delgen van een schuld: 'Sjim'on en Levi dronken uit één beker, zoals er staat *vervloekt hun woede die zo heftig is.* Dat lijkt op twee mensen die een lening sloten bij de koning. De ene delgde zijn schuld en leende daarop zelf aan de koning. De tweede delgde niet alleen zijn schuld niet, maar keerde terug om nogmaals te lenen. Aldus Sjim'on en Levi. Beiden leenden ze in Sjechem [*vgl. Gen. 34:25*]. Levi betaalde wat hij geleend had in de woestijn, na de overtreding met het gouden kalf (Ex. 32:26): *Toen plaatste Mosjè zich aan de poort van het leger en zei: Wie voor de Eeuwige is kome bij mij. Daarop verzamelden zich bij hem alle zonen van Levi.* Sjim'on betaalde niet alleen zijn schuld niet, maar leende opnieuw, zoals er staat (Num. 25:14): *En de naam van de man uit Israel die geslagen werd, die met de Midjanitische geslagen werd, was Zimri de zoon van Saloe, de vorst van een vaderhuis van Sjim'on.*

Dit is de zegen . . .

'Aan het begin van het boek Devariem staat: *Dit zijn de woorden die Mosjè sprak.* Er staat niet [*zoals aan het begin van de drie voorafgaande boeken van de Tora*] '*En* dit zijn de woorden die Mosjè sprak'. Deze woorden vervolgen namelijk niet de sidrot die eraan voorafgaan. Hier wil de Schrift zeggen: tot hier sprak Mosjè tot Israel alleen woorden van onderwerping, tucht en vermaning, maar in dit boek legt hij hen dierbare en intieme woorden van zegen voor' (*Tosèfet Beracha*).

De Tora als erfenis

Deut. 3:4 *Tora heeft Mosjè ons geboden, een erfgoed. . .*

'In bSoeka leren de chachamiem: zodra een kind kan spreken, onderwijst en verklaart zijn vader hem Tora. En waaruit blijkt dat? Omdat er staat: *Tora heeft Mosjè ons geboden, een erfgoed van Ja'akovs gemeenschap.* Niet duidelijk wordt waarom juist naar deze zin wordt verwezen, en niet naar een van de voorafgaande, zoals *dit is de Tora die Mosjè de kinderen Israels voorlegde* (Deut. 4:44), en dergelijke. Daarop valt dit te zeggen: uit alle andere verzen zouden we kunnen opmaken dat alleen volwassenen verplicht zijn tot de studie van Tora, maar dat de kinderen daartoe eerst moeten opgroeien. Daarom citeert men juist dit vers, dat van een erfdeel spreekt. Want zoals in een erfenis de kleine kinderen evengoed meedelen als de volwassenen, zo delen de kinderen evenzeer in het leren van Tora als de volwassenen. Het is de verantwoordelijkheid van de vader dat ze opgroeien in Tora, zoals er staat in bKidoesjien 29a: 'De vader onderwijst Tora.' En zoals een klein kind dat zijn vader heeft verlaten zich niet schaamt om zelfs na jaren tot hem terug te keren, omdat het zijn vader is, zo schaamt iemand die de Tora van zijn vader een tijd verlaten heeft zich niet om er naar terug te keren. Want het is zijn vader'

Deze midrasj verklaart waarom Mosjè de stam Levi nu zo bewogen zegent. En wellicht ook het opvallende feit dat Sjim'on in de zegen van Mosjè volledig ontbreekt. Voor dat laatste worden echter ook andere verklaringen gegeven. Eén antwoord luidt dat Sjim'on in Mosjè's zegen bedektelijk voorkomt. In de midrasj die de 32 regels voor het duiden van de Tora opsomt, en die op naam staat vanRabbi Eliëzer, de zoon van Rabbi Josi haGelili, wordt bij de 20e regel dit gezegd: 'Uit iets wat over de een gezegd wordt, maar niet bij hem past, kunnen we iets afleiden over een ander. En waaraan ontlenen we deze regel? Aan Deut. 33:7: *En dit omtrent Jehoeda.* Maar wat volgt slaat niet op Jehoeda: *Hij zei: Verhoor, Eeuwige, de stem van Jehoeda en breng hem tot zijn volk.* Dit *hem* moet slaan op Sjim'on, want Jehoeda heeft dat niet nodig! We moeten dus begrijpen dat Mosjè Sjim'on zegende door Jehoeda te vragen *hem*, Sjim'on, tot zijn volk terug te brengen.' Rasji voegt nog een geografische reden toe: 'Hier zinspeelt de zegen op Sjim'on in de zegen van Jehoeda. Want ook al werd het land verdeeld, kreeg Sjim'on zijn deel in wat van Jehoeda was, zoals er staat (Joz. 19:9): *Uit het erfdeel van de kinderen van Jehoeda was het erfdeel van Sjim'on.*'
Ibn Ezra verklaart aldus: 'Sjim'on wordt niet genoemd wegens de overtreding bij Ba'al Peor. Want de afgodendienaars waren Sjim'onieten. Hun aantal wijst daarop. Bij de eerste telling in Num. 1:23 telden ze 59 300 man, en bij de tweede (26:14) nog maar 22 200, en ook hun vorst werd gedood. Maar misschien ligt de verklaring ook in de zegen van Ja'akov, die Sjim'on en Levi niet zegende. Dat Levi wel door Mosjè wordt gezegend hangt samen met de eer die Aharon toekomt.'
Volgens Ramban is de reden dat de Schrift altijd twaalf en niet meer stammen noemt. Ja'akov komt op twaalf door Joseef tot één stam te rekenen, terwijl Mosjè er twee telt: Menasje en Efrajiem (33:17). En Mosjè moest dat doen omdat beiden een eigen legerkamp toekwam en ze bij de inwijding van het heiligdom elk voor zich offergaven brachten. Als verklaring voor het ontbreken van juist Sjim'on citeert Ramban Ja'akovs woorden: *Ik verdeel hen onder Ja'akov en verstrooi hen onder Israel.* Dat houdt in dat ze in de zegen over de andere stammen zijn inbegrepen, al wordt Levi om begrijpelijke redenen wèl apart genoemd.

Een ander probleem is de volgorde waarin de stammen worden genoemd. Ook hier een duidelijk verschil met de zegen van Ja'akov. Bij Ja'akov is de volgorde: Re'oeveen, Sjim'on, Levi, Jehoeda, Zevoelon, Jissachar, Dan, Gad, Asjer, Naftali, Joseef en Binjamin. Bij Mosjè is de volgorde anders: Re'oeveen, Jehoeda, Levi, Binjamin, Joseef (Efrajiem en Menasjè), Zevoelon, Jissachar, Gad, Dan, Naftali en Asjer.
De zegen van Ja'akov volgt vrijwel geheel de volgorde van de geboorten van zijn zoons: eerst de vijf zonen van Lea, daarna Dan, de eerste zoon van Bilha (namens Rachel), Asjer, de tweede zoon van Zilpa (namens Lea), daarna Naftali, de tweede zoon van Bilha en Gad, de eerste van Zilpa, en tenslotte Joseef en Binjamin, de zonen van Rachel.
De zegen van Mosjè houdt tevens rekening met de volgorde waarin

Het schrijven van een Torarol
Het laatste gebod uit de Tora is de plicht van elke Jood om voor zichzelf een Torarol te schrijven, of dat voor hem te laten doen. Het gebod is ontleend aan Deut. 31:19: *Nu dus, schrijf dit lied voor Mij.* De zin van het gebod is duidelijk: een afstandelijke houding tegenover de Tora is niet voldoende. Wat van de Jood gevergd wordt is dat hij zich met lichaam en ziel verbindt met de geboden van de Tora. De invloed van de geboden is zonder waarde wanneer hij zich niet persoonlijk betrokken voelt bij elke letter van de Tora, ook met het wit tussen de woorden en regels (zie ook p. 458).
Het schrijven van een Torarol is onderworpen aan de traditionele voorschriften. Hij moet met de hand worden geschreven op perkament gemaakt van de huid van een rein (dwz. niet verboden) dier. De schrijver moet de intentie hebben de rol te schrijven om als zodanig te funktioneren. De verschillende vellen van de rol moeten worden samengenaaid met de zenuwen van een rein dier, enzovoort.
Het is verboden een Torarol te verkopen, tenzij hij voor de verkoop is verworven, en tenzij de opbrengst bestemd is om een huwelijk mogelijk te maken, om Tora te kunnen studeren, of om met het geld gevangenen los te kopen.
Een *sèfer Tora* mag niet worden gebruikt wanneer er onregelmatigheden voorkomen in het schrift, of wanneer de rol is aangetast. Een niet meer gebruikte Torarol wordt begraven naast de graven van Torageleerden.
We moeten opstaan en blijven staan wanneer we iemand zien aankomen met een Torarol in de arm, of wanneer hij langskomt. We raken de rol dan aan met de tsitsiet en kussen dan de tsitsiet of we buigen ons. De Torarol is immers de drager van Gods Woord. Het is het heiligste voorwerp in de Joodse eredienst, en verdient het diepste respect. (Naar Awraham Chill, *The Mitsvot.*)

Omhoogvliedende letters . . .

Een bladzijde overdenking

Er is geen schepsel dat de Heilige Hij zij gezegend verwerpt. Allen aanvaardt Hij. De poorten zijn elk moment open. Ieder die binnen wil komen, kome. Daarom staat er (Job 31:32): *Mijn deuren staan open op de weg*. En dat slaat op de Heilige Hij zij gezegend, die geduld met Zijn schepselen heeft.
Sjemot R. 19, 4

Rabbi Jehosjoea ben Levi zei: Toen Mosjè afdaalde van de nabijheid van de Heilige Hij zij gezegend, kwam Satan en vroeg Hem: Heer der wereld, waar is de Tora?
Hij antwoordde: Ik heb haar aan de aarde gegeven.
Satan ging naar de aarde, maar vond haar niet. Hij keerde terug en zei: Heer der wereld, overal op aarde heb ik de Tora gezocht, maar ik heb haar niet gevonden.
Hij zei tot hem: Ga naar de zoon van Amram.
Satan ging naar Mosjè en zei hem: Waar is de Tora die de Heilige Hij zij gezegend je gegeven heeft?
Hij antwoordde: Wie ben ik dat de Heilige Hij zij gezegend míj de Tora zou geven?
De Heilige Hij zij gezegend zei tot Mosjè: Mosjè ben jij een leugenaar?
Mosjè antwoordde: Heer der wereld, U hebt een verborgen schat waar U dagelijks van geniet. Durf ik te zeggen dat die van mij is?!
De Heilige Hij zij gezegend zei tot Mosjè: Omdat je je zo klein hebt gemaakt, zal zij naar jou worden genoemd. Zoals er gezegd is [*Mal. 3:22*]: 'Gedenk de Tora van Mosjè, Mijn dienaar.'
(bSjabbat 89a)

Niet in de hemel is ze (de Tora: Deut. 30:12).
De Tora is niet bij diegenen die menen de hoogste hemel te hebben bereikt.
(Rabbi Menachem Mendel van Kotsk)

Een mens kan Tora leren. Maar belangrijker is wat de Tora hém leert.
(Rabbi Menachem Mendel van Kotsk)

לשבוח גלות	vergeten is ballingschap
לזכור גאולה	herinneren verlossing
(בש"ט)	(Ba'al Sjem Tov)

de stammen zich een erfdeel verwierven. Volgens Ramban zou Mosjè die volgorde met profetische blik hebben voorzien. Re'oeveen, de eerstgeborene, kreeg ook als eerste zijn erfdeel; Jehoeda, die in de verovering vooraan ging, kreeg als tweede zijn erfdeel. Daarna volgt Levi, die bij Jehoeda is gelegerd, en Binjamin die zijn erfdeel naast dat van Jehoeda krijgt. Jerusalem en de Tempel komen later te liggen tussen Jehoeda en Binjamin en daar ligt het zwaartepunt van de taak der Levieten.
Efrajiem en Menasjè krijgen daarna hun erfdeel (Joz. 16 en 17), vervolgens Zevoeloen en Jissachar (vgl. Joz. 19:10 en 17). Daarna zegent hij de zonen van de dienstmaagden: Dan, Naftali, Gad en Asjer, alleen zet hij daarbij Gad voorop omdat die zijn erfdeel als eerste krijgt met dat van Re'oeveen en bij diens legerkamp hoort (zie p. 297). Dan, Naftali en Asjer vormen de achterhoede van het leger (p. 297). (Naar J. Jacobson, *Bina baMikra*.)

S. R. Hirsch verklaart de volgorde in Mosjè's zegen uit de geografische situatie zoals Mosjè die ziet vanuit zijn standplaats op de berg Nevo. Hij staat in het gebied van Re'oeveen. Kijkend over de Dode Zee ziet hij eerst het gebied van Jehoeda en Binjamin,

'En dit is de zegen waarmee Mosjè de Godsman de kinderen Israels zegende voor zijn verscheiden.' Er staat 'en dit', wat zeggen wil dat hij Israel altijd al zegende; ook wanneer hij hen vermaande en tuchtigde zegende hij hen in zijn hart. En voor zijn ziel opging naar de waarachtige rust, zegende hij hen nogmaals. Maar aan het begin van het boek staat: 'Dit zijn de woorden die Mosjè sprak tot heel Israel.' Nu staat er niet 'en dit'. Want alleen wanneer hij hen vermaande sprak hij hard tegen hen. Maar al zijn overige woorden sprak hij in zachtheid. (Al ha Tora)

waarmee Levi op grond van zijn roeping het diepst is verbonden: daar ligt immers Jerusalem, en daar zal eens de Tempel worden gebouwd. Zich naar rechts wendend ziet hij Efrajiem en een deel van Menasjè, die het midden van het land gaan bewonen, en noordelijk daarvan de gebieden van Jissachar en Zevoeloen. Wendt hij zijn blik nog verder naar rechts, ziet hij eerst Gad. Ver ten noorden daarvan weet hij Dan, met daarnaast Naftali en ten westen daarvan Asjer (vgl. afbeelding op p. 468).

Hirsch wijst ook nog op deze struktuur van Mosjè's zegen: Hij begint met een algemene zegen over Israel (2-5). Daarna volgt de zegen over Re'oeveen als de eerstgeborene, die als eerste zijn erfdeel krijgt, en de zegen over Jehoeda, Levi en Binjamin, de dragers van de nationale kracht, van Tora en van het heiligdom. Van vers 13 tot 25 volgen dan Joseef, die staat voor de landbouw, en Zevoeloen en Jissachar voor de handel en de zeevaart. Gad, Dan en Naftali worden in algemene termen gezegend. Met Asjer wordt vervolgens gezinspeeld op de minerale rijkdom. Zijn ijzer en koper begrenzen het land naar het noorden. Met zin 25 geldt de zegen dan opnieuw de Eeuwige als behoeder van Israel als geheel, net als 1-5.

Elie Wiesel over Mosjè

'Het optreden van Mosjè markeert een beslissend keerpunt in de geschiedenis. Na hem was niets meer wat het voordien was. Zijn passie voor sociale gerechtigheid, zijn strijd voor nationale bevrijding, zijn triomfen en teleurstellingen, zijn poëtische inspiratie, zijn gaven als strateeg en organisator, zijn complexe relatie met God en Zijn volk, zijn eisen en beloften, zijn verwensingen en zijn zegeningen, zijn uitbarstingen van woede, zijn zwijgen, zijn inspanningen de wet te verenigen met meegevoel, gezag met integriteit – geen enkel mens heeft voor zovelen op zoveel terreinen zoveel bereikt.
De Talmoedische uitspraak 'Aldus de wet die Mosjè ontving op Sinai' leidt onherroepelijk tot het einde van de discussie. Iedere vraag die een leerling ooit een leraar stellen kan, heeft Mosjè al op Sinai gehoord, aldus de Talmoed. En toch is het portret dat de traditie van hem schildert uiterst evenwichtig. We vernemen zowel zijn tekorten als zijn deugden. In tegenstelling tot de stichters van andere religies of de voormannen van andere tradities wordt Mosjè beschreven als menselijk, zowel groots als feilbaar. Terwijl elke andere religie zijn stichter tot een halfgod maakt, doet het Jodendom alles om Mosjè te vermenselijken. Soms krijgt men zelfs de indruk dat de Talmoed ons ervan wil overtuigen dat de grootste van onze leiders eigenlijk niet voor zijn taak gekwalificeerd was. Geen enkele van zijn feilen wordt met de mantel der liefde bedekt, noch de abrupte wisseling van zijn stemmingen. Met mensen of met engelen kon hij niet echt goed overweg. Hij trouwde de dochter van een heidense priester en verloochende zelfs eens zijn afkomst. Bovendien was hij geen man van woorden – hoe kon hij ooit hopen zijn gehoor te inspireren? En toch, was hij er niet geweest, dan zou Israel een volk van slaven zijn gebleven, levend in de duisternis van de angst, bang voor het licht.'
(*Messengers of God*.)

De dood van Mosjè

Deut. 34:1 *En Mosjè ging op van de vlakten van Moav naar de berg Nevò, de top van Pisga, dat ligt tegenover Jericho.*
'Mosjè diende de Eeuwige tot het laatste moment. Nadat God hem geboden had (Deut. 32:49-50): *Ga op naar het gebergte Avariem, naar de berg Nevò (–) en stierf op die berg,* deed Mosjè niets anders meer dan de kinderen Israels zegenen. En daarna talmde hij geen ogenblik om het laatste gebod Gods te vervullen, en ging hij onmiddellijk de berg Nevò op. Daar liet God hem vóór zijn dood nog heel het land zien' (Abravanel).
'Hij ging heen temidden van de tranen van het volk. Onderweg daarheen gaf hij het wenende volk een teken hem niet verder te begeleiden. Alleen de oudsten, de hogepriester Eli'ezer en Jehosjoea gingen nog verder met hem mee. Op de top van de berg nam hij afscheid van de oudsten. En terwijl hij Eli'ezer en Jehosjoea omhelsde, en nog tot hem sprak, omhulde hem plotseling een wolk en hij verdween in een diep dal' (Josefus, geciteerd bij Hertz, die we nu verder volgen).
En de Eeuwige toonde hem het hele land, van Gil'ad tot Dan, in de heldere atmosfeer van Kena'an zag hij het land voor zich liggen. Van de top van Pisga is heel westelijk Kena'an zichtbaar: de golvende bossen van zuidelijk Gil'ad, de besneeuwde top van de Chermon, de bergen Tabor en Gilboa, Eval en Geriziem, de hoogte van Benjamin en Jehoeda, de Olijfberg, Tsion, Bethlehem en Chevron en Beer Sjeva. Sifré meldt dat Mosjè meer kreeg dan alleen een glimp van het Heilige Land. God toonde hem heel het land Israel zoals het zijn zou in de dagen van voorspoed en in de dagen van tegenspoed. Vanuit een profetisch schouwen zag hij heel de toekomstige geschiedenis van Israel. Hij zag Sjimsjon en Gid'on, Devora en David, die eens zijn taak als leider zouden overnemen, alsmede alles dat met Israel gebeuren zou tot het einde der tijden.
4: *Dit is het land dat ik heb toegezworen aan Awraham, aan Jitschak en aan Ja'akov, zeggende: Ik zal het je nazaten geven. Ik laat het je zien met je eigen ogen. Maar zelf zal je er niet heen gaan.*
'Werken en niet het einde van het werk te zien, zaaien en niet oogsten; aan het aardse bestaan onttrokken te worden voor ons werk gewaardeerd is en het over te geven aan anderen dan onszelf – is een lot aan wie geen mens zich kan onttrekken' (Stanley).
5 *Zo stierf Mosjè, de dienaar van de Eeuwige. . .*
Met deze woorden onderstreept de Tora het feit dat Mosjè menselijk was, zowel in zijn dood als in zijn geboorte. *Naar het woord van de Eeuwige*: God spaart de rechtvaardigen de bitterheid van de dood en neemt hun zielen weg met een kus.
6 *Hij werd begraven in het dal.* Volgens een rabbijnse legende begroef God Mosjè in een graf dat hem al bij de schepping bereid was (Avot 5, 6).
En niemand kent zijn graf tot op deze dag. Het graf bleef voor mensenoog verborgen, opdat het geen plaats voor bedevaart zou worden voor degenen die nationale helden vergoddelijken. Hij ligt in een onbekend en onbezocht graf, een symbool voor zijn zelfverloochening.

Uit de midrasj

Deut. 34:6 *En er was geen mens die zijn graf kende.* 'Sommigen zeggen dat ook Mosjè zelf de plaats van zijn graf niet kende. Er staat immers: *En er was geen mens die zijn graf kende.* Is er een nederiger mens dan Mosjè? Van hem wordt immers gezegd (Num. 12:3): *En de mens Mosjè was zeer nederig.*
Eens stuurde de keizer twee ambtenaren uit met de opdracht na te gaan waar het graf van Mosjè zich bevond. Ze gingen op weg. Maar als ze op hoge grond stonden, dachten ze Mosjè's graf te zien in het dal. En wanneer ze op lage grond stonden, dachten ze het te zien op de berg. Daarop ging de één staan op hoge grond, de ander op lage grond. Maar wie op de berg stond dacht het graf in het dal te zien, en wie in het dal stond dacht het op de berg te zien. Daarom zegt de Tora dat niemand de plaats van Mosjè's graf kende' (Sifré).
In Sifré Wajeleech lezen we: 'Toen God tot de engel des doods zei: ga heen en breng me de ziel van Mosjè', ging de engel naast Mosjè staan en vroeg hem zijn ziel. Maar Mosjè antwoordde: Op een plaats waar het mij geoorloofd is te blijven zitten, daar is het jou niet eens geoorloofd te staan! En jij hebt de dure moed mij om mijn ziel te vragen? De engel des doods liep boos weg en meldde zijn ervaring aan de Almachtige. God herhaalde zijn opdracht. De engel des doods keerde terug naar de plaats waar hij Mosjè de eerste keer getroffen had, maar daar bleek hij niet meer te zijn. De engel vroeg de zee waar hij was. Maar de zee zei dat ze Mosjè niet meer gezien had sinds hij de Rietzee had geklieft. De bergen en de dalen antwoordden op dezelfde vraag dat God hem had verborgen op een plaats die niemand kende.'

Wat de midrasj wil uitdrukken is hoe moeilijk het is te geloven dat Mosjè slechts een sterfelijk mens was. Zie in dit verband ook p. 151.

Het relaas van Mosjès dood werd door Jehoesjoea toegevoegd aan de Tora. Aldus de visie van Rabbi Jehoeda. Poëtischer en roerender zijn de woorden van Rabbi Me'ier: Deze verzen dikteerde de Heilige Hij zij gezegend aan Mosjè zelf, en hij schreef ze onder tranen neer. In die geest ook Philo: 'De geest Gods kwam over hem en hij profeteerde tijdens zijn leven het verhaal van zijn eigen dood. Hij vertelde het waarom van zijn dood, en hoe de dood intrad. Hoe hij begraven werd zonder dat iemand erbij was, en niet door mensenhand, maar door onsterfelijke machten; hoe heel het volk weende en getuigde van zijn leed, denkend aan zijn grote weldadigheid, en zijn waakzame zorg voor allen.'

8 *En de kinderen Israels weenden om Mosjè in de vlakten van Moav, dertig dagen. Toen waren de dagen van het wenen om de rouw voor Mosjè geëindigd.*

De dagen van rouw, zelfs om de beste mensen, moeten een einde hebben. Het is onjuist te rouwen tot voorbij de periode van rouw. De werker gaat voorbij, maar het werk moet worden voortgezet: 'Nauwelijks was de zon van Mosjè ondergegaan, of de zon van Jehosjoea kwam op', leert de Talmoed.

10 *En is sindsdien in Israel geen profeet opgestaan als Mosjè, die de Eeuwige kende van aangezicht tot aangezicht.*

De eerste helft van deze zin hoort tot de dertien beginselen van de Joodse overtuiging, zoals geformuleerd door Rambam: 'Ik geloof met volle overtuiging dat de profetie van Mosjè, vrede zij met hem, waarachtige profetie is. En dat hij de vader is van de profeten, zowel van hen die hem zijn voorgegaan, als van hen die hem gevolgd zijn.'

'Een volk, zolang verdrukt door tirannie naar de vrijheid te leiden; een zo grote volksmassa tot gezag en orde te brengen; de mensen te harden tot krijgers voor wie oorlogszuchtige stammen sidderen en ommuurde steden wijken; onvrede, jaloezie en muiterij te bedwingen – dit alles vergt een torenende persoonlijkheid, een persoonlijkheid die de kwaliteiten van een politicus, een nationale held, een wijsgeer en een staatsman tot de hoogste expressie brengt – de vereniging van de wijsheid van Egypte met de onzelfzuchtige overgave van de nederigste aller mensen. Een dergelijke persoonlijkheid kan zijn kracht niet anders putten dan uit de diepten van het Onzienlijke. Zijn wijsheid kan niet anders dan ontspringen uit bronnen die alleen de zuiversten van hart bevloeien, uit bronnen reëler dan materie, hoger dan de sterren. Uit een licht dat schijnen blijft ook nadat de zonnen dood en donker zijn. Uit een doel waarin het heelal slechts een voorbijgaande fase is' (Henry George).

'Zo was het einde van de Joodse wetgever. Zien we hem alleen in een historisch licht, zonder te verwijzen naar zijn Goddelijke inspiratie, dan nog heeft hij een grotere en duurzamer invloed geoefend over het lot van zijn eigen volk en de mensheid als geheel dan welk ander mens ook in de annalen van de wereld' (Milman).

Over nederigheid

Mosjè, de grootste mens uit de Joodse geschiedenis, wordt beschreven als de nederigste mens: *De mens Mosjè nu, was zeer deemoedig, meer dan enig mens op de aarde* (Num. 12:3). Awraham, de vader van het Joodse volk werpt God tegen: *Zie nu, ik neem het op me te spreken tot de Eeuwige, ik, die niet meer ben dan stof en as* (Gen. 18:27). Toen Sjaoel gekozen werd als de eerste koning over Israel, werd hij gevonden, *verstopt tussen de bagage* (1 Sam. 10:22), een uitdrukking die in het moderne Hebreeuws nog altijd gebruikt wordt voor iemand die het voetlicht schuwt. Toen Davids vrouw hem minachtte omdat hij zijn koninklijke waardigheid zozeer vergat dat hij met de geringsten van zijn volk danste voor de Eeuwige, is het nederige antwoord van de deemoedige mens die een ambt aanvaardt om zijn volk te dienen, en niet om te worden gediend: *Ik zal nog geringer zijn dan dat en ik zal de minste zijn in mijn ogen. En met de dienstmeisjes waarover je sprak, met hen zal ik mezelf eren* (2 Sam. 6:22). De Hebreeuwse koning moest een afschrift maken van de Tora en daarin alle dagen van zijn leven lezen, *opdat zijn hart zich niet verheft boven zijn broeders* (Deut. 17:20). Grootheid en nederigheid sluiten elkaar in de Joodse traditie niet uit. Ze vullen elkaar aan.

Vanuit de gedachte dat de eigenschappen Gods die in de Schrift voorkomen bedoeld zijn als les voor degeen die Hem wil navolgen, aarzelen de chachamiem niet zelfs te spreken over de nederigheid Gods. Rabbi Jochanan (3e eeuw) merkt op dat overal waar in de bijbel sprake is van Gods grootheid, tevens Zijn nederigheid wordt vermeldt (bMegila 31a). Een van de rabbijnse verklaringen voor het merkwaardige meervoud in het Scheppingsverhaal: *Laat ons de mens maken* (Gen. 1:26) is dat God de engelen raadpleegde alvorens de mens te scheppen, met het doel hen nederigheid te leren (Ber. R. 8, 8).

Haftara Wezot haberachá

(Jehosjoea 1:1-18)

In het slothoofdstuk van de Tora vernemen we de dood van de grote leider van Israel. En daarmee begint ook onze haftara (1-5). De sidra leert ons (Deut. 34:9): *En Jehosjoea, de zoon van Noen, was vol van de geest van wijsheid, want Mosjè had zijn handen op hem gelegd. En de kinderen van Israel gehoorzaamden hem en deden zoals de Eeuwige Mosjè had geboden.* De haftara voegt daaraan nog een detail toe: de stammen beloofden niet alleen Jehosjoea te zullen gehoorzamen, maar legden degenen die dat niet deden bovendien een zware straf op: *Zoals we in alles naar Mosjè hebben geluisterd, zo zullen we ook luisteren naar jou. Alleen de Eeuwige je God zal met je zijn, zoals Hij was met Mosjè. Wie ook in opstand komt tegen je gebod, en geen gehoor geeft aan je woorden, in alles wat je hem gebiedt, die zal ter dood worden gebracht* (17-18).

Het verband tussen de sidra en de haftara blijkt ook uit de woorden *wees sterk en moedig*. In de Tora komt deze bemoediging tweemaal voor. Mosjè zegt het in Deut. 31:7, en God zegt het tot Jehosjoea in 31:23. In de haftara zegt God het in Zijn eerste woorden tot Jehosjoea drie keer (6, 7, 9). De vierde keer zijn het de stammen die Jehosjoea met deze woorden bemoedigen (18).

Wanneer de Tora de dood van Mosjè verhaalt voegt ze daaraan de hoogste lof toe die een mens kan toevallen: *Sindsdien is in Israel geen groter profeet opgestaan dan Mosjè* (34:10). In de haftara wordt het volk dat nu het land veroveren gaat een belangrijke les voor alle generaties gegeven: de leiders van het volk, zelfs de grootste van allen, zijn slechts sterfelijke mensen. De Tora daarentegen is eeuwig. Alleen zij biedt de garantie dat het volk ook na het verscheiden van de grootste leider op zijn historische weg kan voortgaan. En zij is niet alleen de garantie, maar ook het 'werktuig' daartoe. Mosjè is gestorven, maar de Tora van Mosjè is een Tora ten leven. Zo zegt Jehosjoea het in de haftara (8): *Nooit zal dit boek van de Tora wijken uit je mond, overdenk haar dag en nacht, opdat je waarneemt te doen alles wat daarin geschreven staat. Want dan zal je je wegen doen slagen en dan zal je inzicht krijgen.*

Onze haftara wordt ook gelezen op de ochtend van Simchat Tora. En merkwaardigerwijs in weerwil van bMegila 31a, waar we lezen: "'s ochtends lezen we Wezot haberachá en als haftara lezen we *En Sjlomo ging staan voor het altaar van de Eeuwige* (1 Kon. 8:32)'. De Tosafot (het Talmoedcommentaar van de nazaten van Rasji) vermeldt het huidige gebruik, maar verwerpt het: 'Er zijn gemeenten die als haftara nemen *En het was na de dood van Mosjè* (onze haftara). Maar dit is onjuist, want de Talmoed zegt dit niet. Er wordt beweerd dat Rav Hai Gaon dit veranderd heeft, maar onduidelijk is waarom hij dit gedaan heeft.'

Toen God Zich voor het eerst aan Mosjè openbaarde, aldus, de midrasj (Ber. R. 2, 5), koos Hij daarvoor een lage struik. De Tora, zegt bTa'an. 7a, wordt vergeleken met water. Want zoals water naar beneden stroomt en niet naar boven, zo kan het woord Gods alleen gevonden worden in het hart van een nederig mens.

Grootheid hoort samen met nederigheid omdat juist de grote mens zijn onwaardigheid beseft tegenover Gods wijsheid en macht. Een van de meest wijze lessen over het verwerven van nederigheid is te vinden in een brief van Ramban aan zijn zoon: 'Ik vertel je dan ook hoe je je elke dag kan oefenen in de eigenschap van nederigheid. Laat je stem zacht klinken en je hoofd gebogen zijn; laten je ogen gericht zijn op de aarde, en je hart op de hemel. Zie degeen met wie je spreekt niet in het gelaat. Ieder ander moet in je ogen zijn als iemand die groter is dan jezelf. Is hij wijs en rijk, dan is het je plicht hem eerbied te tonen. Is hij de arme en ben jij de rijke, of ben jij wijzer dan hij, denk dan bij jezelf dat jij schuldiger bent en hij onschuldiger. Wanneer hij zondigt is het uit onwetendheid. Wanneer jij zondigt, is het met opzet.'

De religieuze basis voor nederigheid ligt in de erkenning dat alleen God de werkelijke waarde van een mens kent. Het vers (Ex. 10:26) *want wij weten niet hoe we de Eeuwige zullen dienen tot we daar komen* legde de Ba'al Sjem Tov aldus uit: niemand kan weten of hij God werkelijk gediend heeft tot hij na zijn dood komt in de wereld van de waarheid.

Op een dieper niveau is nederigheid niet zozeer het gering denken van zichzelf, als wel in het geheel niet aan zichzelf denken. Het gaat er immers niet om zichzelf te kleineren, als wel om het zichzelf vergeten. De nederige mens hoeft zijn kwaliteiten niet weg te cijferen. Hij zal alleen weigeren te denken in termen van superioriteit of inferioriteit. (Naar Louis Jacobs, *Jewish Values*, 1960, p. 108 ev.)

Psalm 12: over de leugen

In deze psalm zijn al dadelijk twee delen te onderkennen: 2-5 en 6-9 (het opschrift niet meegeteld). Het eerste deel beschrijft een tijd waarin de leugen hoogtij viert. Het tweede deel behelst de belofte dat God de rechtvaardigen daarvan verlossen zal. Elk deel kent opnieuw twee delen: 2-3 en 4-5; ze beginnen elk met een uitroep: *Red toch Eeuwige* en *Moge de Eeuwige uitsnijden.* In het tweede deel beantwoordt de Eeuwige deze bede (6-7): *Nu sta Ik op* en in 8-9 spreekt de dichter zijn vertrouwen daarin uit: *Ge zult ze* (de onderdrukten) *behoeden.*

Ook deze psalm vertoont weer een a-b-a-struktuur. Op de hoogmoed van 5: *onze tong maakt ons machtig, onze lippen zijn met ons: Wie is heer over ons?* antwoordt God: *Wegens de verdrukking der armen, wegens het weeklagen der machtelozen sta Ik op.*

Met 4: *Moge de Eeuwige uitsnijden alle gladde lippen, de tong die grootspraak spreekt* correspondeert 7: *De woorden van de Eeuwige zijn reine woorden.* Zo correspondeert ook 3: *ijdelheden spreekt de een tot de ander* met 8: *Gij zult ze behoeden voor dat geslacht* en heel duidelijk ook 2: *Bevrijdt toch Eeuwige, want de getrouwen zijn er niet meer* met 9 waarin teruggekomen wordt op *de wettelozen die rondom gaan.* In beide zinnen 2 en 9 is bovendien sprake van de *kinderen der mensen.*

De sleutelwoorden van de psalm zijn in het eerste deel: waan, gladheid, lippen (3×), een dubbel hart, grootspraak, tong (2×). In het tweede, antwoordende deel, zijn ze de Godsspraak (3×).

Na deze globale verkenning van de struktuur volgen we verder M. Buber (*Recht und Unrecht, Werke* 2, p. 955 ev.), grotendeels in onze eigen woorden. De leugen is het bij uitstek kwade dat de mens in de natuur heeft binnengebracht. Onze geweld- en misdaden zijn een uitwerking en een toespitsing van wat alle natuurlijke wezens vertonen. De leugen is echter onze eigen vinding. Alles wat de dieren aan begoocheling te zien kunnen geven verschilt daar wezenlijk van. Leugen werd pas mogelijk nadat een wezen – de mens – het begrip waarheid leerde kennen. Pas door het besef van de waarheid werd de leugen mogelijk. In de leugen verraadt de geest zichzelf.

Men heeft wel eens gevraagd waarom in de Tien Woorden de leugen niet voorkomt. Daar verschijnt ze alleen als een verbod op onware getuigenissen, omdat het daar gaat om de fundering en bevestiging van een gemeenschap in haar innerlijke samenhang. Hoe meer de mens in de geschiedenis echter úit het verband van de gemeenschap treedt en zijn medemensen als persoon waarneemt, wordt ook het lijden aan de leugen als zodanig voelbaar en uitgesproken.

In onze psalm lijdt de spreker niet meer alleen aan leugenaars, maar aan een heel geslacht, dat de leugen verfijnd heeft tot een doorwrocht middel voor overheersing. De psalmist drukt echter niet alleen zijn leed om de leugen uit, en hij laat het niet bij een aanklacht tegen de bedrijvers van dit kwaad. Hij schouwt ook de beginnende tegenactie vanuit de hemel. God wordt aangeroepen om

Over waarheid

In de zee van de Joodse literatuur waarin de lof van de waarheid wordt gezongen komen drie soorten waarheid aan de orde: waarheid tegenover God, tegenover de medemens en tegenover zichzelf.

Het waarheid spreken tegenover God komt nergens doordringender over dan in de volgende Talmoedpassage, een van de opmerkelijkste van heel die opmerkelijke literatuur (bSjabat 55a, Joma 69b, Sanh. 64a). De mannen van de Grote Vergadering (rond 300 voor) voegden in de gebeden opnieuw de beschrijving toe van God als 'machtig' en 'huiveringwekkend'. Mosjè had God 'groot, machtig en huiveringwekkend' genoemd (Deut. 10:17). Jeremia noemde hem alleen 'machtig', maar niet 'huiveringwekkend' (Jer. 32:17 ev.). Jeremia redeneerde: wanneer vreemden Zijn Tempel verwoesten, waar zijn dan Zijn huiveringwekkende daden? Daniël, die leefde tijdens de Babylonische ballingschap, kon God niet eens meer 'machtig' noemen. Hij redeneerde: wanneer vreemden Zijn kinderen in slavernij brengen, waar zijn dan Zijn machtige daden? De mannen van de Grote Vergadering 'herstelden echter de kroon in zijn vroegere glorie'. Net als Mosjè konden ze opnieuw spreken van God als de Grote, de Machtige en Huiveringwekkende, want deze dimensies Gods zijn zichtbaar in het onafgebroken bestaan van een nietig volkje, ondanks de pogingen van de grote wereldmachten om het uit te roeien. Maar, gaat de Talmoed verder, als Mosjè God 'groot, machtig en huiveringwekkend' genoemd had, met welk recht schrapten Jeremia en Daniël dan iets wat door de grootste aller profeten was ingesteld? Rabbi Eli'ezer (3e eeuw) antwoordt: 'Ze wisten dat de Heilige Hij zij gezegend de God is van de waarheid, en ze konden Hem geen onware eigenschappen toeschrijven'. Dat wil zeggen dat God vereerd wordt in het gebed, door het hart dat de waarheid spreekt die het voelt. Er kan geen twijfel over bestaan dat Jeremia en Daniël ge-

bevrijding. Om bevrijding van de huidige situatie, die in de volgende zinnen wordt geschilderd. De twee fundamentele eigenschappen waarop het samenleven van mensen als mensen berust zijn vervlogen: de goede wil, de bereidheid de verwachtingen te vervullen die de ander van ons heeft, en de trouw en de betrouwbaarheid, dat wil zeggen: de overeenstemming tussen woorden en daden. Deze twee eigenschappen zijn in een dergelijke mate vervlogen, dat het samenleven van mensen als mensen elke basis is ontnomen.

Van de nu allesbeheersende leugen worden drie dingen gezegd: het kenmerk, de uiting en het doel ervan. Het kenmerk is de waan die de leugenaars in hun hoorders oproepen: ze spiegelen hen wat voor. De uiting is het spreken met twee harten. Niet alleen tussen hart en mond, maar zelfs tussen hart en hart heerst de tweespalt. Om de leugen het stempel der waarheid te geven, meten ze zich als het ware een extra hart aan, waaruit de leugen spontaan lijkt op te wellen. En wat het doel van dat alles betreft: het gaat er om de onderdrukten te winnen voor de waan. De tong van de machthebbers maakt hen tot heersers. Vermoeden ze in hun horigen nog weerstand en hoop dat de Eeuwige met hen zal zijn, dan antwoorden ze: *Onze lippen zijn met ons, wie is onze Heer?*

Maar tegelijkertijd hoort de dichter God spreken: Hij zal *nu* opstaan. Met dit *nu* breekt temidden van het uiterste onheil de manifestatie van het heil door. Een heil dat niet zal komen, maar er altijd al is, alleen nog manifest moet worden. Dit *nu* is een profetisch *nu*. De 'dag des Heren' waarop de Koning 'opstaat' en Zijn koningschap, dat van de aanvang af de verborgen zin der schepping was, tot ontzetting en verrukking openbaar maakt, is in de profetische blik al *deze* dag: *nu*.

De psalm brengt tot uitdrukking dat dit gericht en deze bevrijding niet twee, maar één gebeurtenis zijn. *In de vrijheid stel ik,* zegt God, *hem die men inblaast.* De verdrukten, wie de gladde lippen hun grootspraak inblazen, worden gesteld in de vrijheid Gods. En dat niet in een andere wereld, maar in deze wereld, die zich *nu* als Gods wereld openbaart. De leugenaars houden niet anders over dan hun niets. Het is de zekerheid over Gods redding die vrij maakt, de zekerheid deel te hebben aan de toekomst.

De dichter heeft het woord Gods gehoord. Hij weet en getuigt dat dit woord, als alle woorden Gods, 'rein' is, dat wil zeggen vrij van de slakken der onwaarheid die alle menselijke woorden aankleven. Dit leugengeslacht is niet alleen een geslacht dat leugens spreekt, maar een geslacht dat zèlf leugen is. God echter, behoedt Zijn woorden, hoedt de waarheid. En de onderdrukte die in het heil gesteld wordt, behoedt hij voor 'eeuwig'. Dat wil zeggen dat hij ze deel geeft aan de toekomst der mensheid. In alle leugengeslachten garandeert God de bedrogenen en misbruikten steeds weer Zijn steun. We kunnen dat aldus begrijpen: de waarheid is alleen aan God. Maar er is ook een menselijke waarheid. En die is: zich overgeven aan de waarheid. De leugen wordt door de tijd verzwolgen. De Goddelijke waarheid is eeuwig. Overgave aan de waarheid die we menselijke waarheid noemen, houdt in deel te hebben aan de eeuwigheid.

loofden dat God machtig en huiveringwekkend is. Maar in hun ervaring vonden ze niets dat deze waarheid wekte in hun hart. Hun geloof was een abstracte formule, die ze als mannen van het geloof onderschreven. Maar in het gebed heeft een dergelijke formele erkenning geen plaats, hoe waardevol het inzicht ook zijn mag in wijsbegeerte of apologetiek. Jeremia en Daniël zouden het geloof in Gods macht ongetwijfeld welsprekend hebben kunnen verwoorden. Maar in *gebed* een gedachte te uiten die geen echo vond in het hart, zou even vals hebben geklonken als een minnaar die zijn geliefde een gedicht stuurt, overgeschreven uit een boek.

Het tweede aspect van waarheid is oprechtheid in het gedrag tegenover anderen. De Bijbel verbiedt niet alleen diefstal, maar álle vormen van fraudulent gedrag. Onderdrukking van de ander, onzuivere gewichten, bedrog, zijn alle buiten de wet. De rabbijnen breidden deze verboden verder uit. Zo brachten ze het Hebreeuwse woord voor een bepaalde inhoudsmaat, *hin* (in de zin *een juiste hin moet je hanteren,* (Lev. 19:36) in verband met *hen,* 'ja' en lazen: 'een juist *ja* moet je hanteren'. Bedrog in welke vorm ook is verboden. De rabbijnen noemen het 'diefstal van het hart' [bChoelien 94a; en zie Gen. 31:26, in vertalingen vaak omschreven]. Het derde aspect van waarheid is waarheid tegenover zichzelf, het 'spreken van waarheid in het hart' zoals Ps. 15:2 het noemt. Rabbi Mendel van Kotsk las het gebod *je moet niet stelen* (Ex. 20:13) als 'je moet niet stelen van jezelf'. Zelfbedrog hoort tot de algemeenste van de menselijke tekortkomingen en een van de moeilijkste om te overwinnen. (Naar Louis Jacobs, *Jewish Values,* p. 145 ev.)

Zie voor de 'leugen om bestwil' ook *Tenachon* blz. 73 en 146.

Studiesuggesties

1 Bespreek het 'omgaan met waarheid' aan de hand van de p. 466 en 467.

2 Bespreek het begrip 'nederigheid' en de consequenties daarvan voor het moderne leven (p. 464).

Uit het gebedenboek

Deut. 34:10 *En er stond niet nogmaals een profeet onder Israel op als Mosjè . . .*

Deze zin komt in iets gewijzigde vorm voor in het gedicht *Jigdal*, die in veel sidoeriem (Dasberg niet) te vinden is aan het begin van het ochtendgebed. De strekking van de zin is opgenomen in een van de dertien beginselen van de Joodse overtuiging van Rambam, die men in veel sidoeriem aan het einde van het ochtendgebed kan vinden: 'Ik geloof met volledige overtuiging in de waarheid van Mosjè's profetie, en dat hij de vader is van alle profeten die hem voorafgingen en volgden'.

Het woord 'Tora'

Het woord Tora wordt vaak vertaald met 'wet'. Het heeft echter alle zin erop te wijzen dat de uitdrukking 'de Tora' in het hele boek Devariem (met uitzondering van 33:10) altijd slaat op het geheel van de vijf boeken van Mosjè, met inbegrip van de verhalende passages, de redevoeringen van Mosjè, de verwensingen en de zegeningen. Bij uitbreiding slaat het begrip op de gehele literaire produktie van het traditionele Jodendom. De vertaling 'wet' verengt het begrip en wekt verwarring.

Sioem

Het beëindigen van de lezing van een boek van de Tora of van een Talmoedtraktaat heet 'sioem' = afsluiting (bij het ten einde lezen van de gehele Talmoed of Misjna: sioem gadol: grote sioem). Het beëindigen van de Tora als geheel heet echter niet 'sioem van de Tora' omdat het studeren van Tora geen einde kent.

Zie ook p. 148 onder 'Chazak'.

De stammen van Israel (dubbel onderstreept)

Gods nederigheid

In jChagiga 1:7 en in verschillende midrasjiem bespreken de rabbijnen de profetie over de toorn Gods in Jeremia 9. En ze vragen: 'Welke mens is wijs genoeg om dit te begrijpen? Om te begrijpen wat God gezegd heeft en waarom het land een dood land is geworden? Omdat, zegt God, ze Mij hebben verlaten en ze Mijn Tora niet hebben gehouden.' Wat God hier zegt, verklaren de wijzen, is dit: Ik zou het niet zo erg hebben gevonden wanneer ze Mij hadden verlaten, wanneer ze tenminste Mijn Tora hadden gehouden. Want dan zou de Tora hen naar het goede hebben geleid. Aldus een van de plaatsen over Gods nederigheid: De zorg voor het leven (en dat is Tora) stelt Hij boven Zijn eigen eer.

Colofon

Tenachon verschijnt elke twee maanden.

Uitgever:
B. Folkertsma Stichting voor Talmudica
B. Folkertsma Center for Jewish Studies
Burgemeester Lambooylaan 18
1217 LD Hilversum (035-219406)
Redactie: Eli Whitlau
Abonnementen: Intermedia bv.
Postbus 4
2400 MA Alphen aan den Rijn
(01720-66855)
Abonnementsprijs: f 65,– per jaar.
Prijs van losse nummers f 12,50
Het abonnementsjaar loopt van 1 oktober tot 30 september

© 1987 B. Folkertsma Stichting voor Talmudica